

ΓΙΑΝΝΗΣ ΑΤΖΑΚΑΣ

ΦΩΣ ΤΗΣ ΦΟΝΙΑΣ

Χαρακιές στο φιλιατρό της μνήμης

Γράφει η Λίζυ Τσιριμώκου

Μαρτυρία, αυτοβιογραφία, μυθοπλασία; Δύσκολο να κατατάξεις τα πεζογραφήματα του Ατζάκα, που άργησε να μιλήσει για όσα ξέρει, έδειξε όμως, όταν το αποφάσισε, ότι λείαινε για καιρό τη γραφή του ώστε να μη βγάλει κραυγή διαμαρτυρίας αλλά λόγο ανθρώπινο και καλοζυγισμένο.

Τα *Διπλωμένα φτερά* του Γιάννη Ατζακά ήταν η έκπληξη του 2007: αναβιώνοντας τη Θάσο μιας στενεμένης εποχής (δεκαετίες του '40 –'50), σκιαγράφησε έξοχα τη θυμόσοφη και δυναμική κυρα-Βενετιά που πύκνωσε τις τάξεις των ψυχωμένων γιαγιάδων της λογοτεχνικής μας παράδοσης, από τη Χατζίδαινα του Βιζυηνού ως τη Λωξάντρα της Ιορδανίδου ή την κυρα-Εκάβη του Ταχτσή. Στον *Θολό βυθό*, την επόμενη χρονιά, το Γιαννούδι αποχωρίζεται τη γιαγιά-μάννα, χάνει τον παράδεισο του νησιού, τρώφειμος πια των παιδουπόλεων της Βασιλικής Πρόνοιας. Το αφηγηματικό δίπτυχο

ανιστορεί περίφημα τη συγκεκριμένη φάση μεταξύ αθωότητας και υποψίας. Ο εγγονός της Βενετιάς χτίζει τον κόσμο γύρω του κλέβοντας μισόλογα, καλύπτει τα κενά και τις αποσιωπήσεις, στήνει μια μικρή προσωπική μυθολογία προσπαθώντας να την ταυτίσει με την ιστορία του. Ο θάνατος της μητέρας, η εξαφάνιση του πατέρα στο βουνό «για την ισότης» σφραγίζουν τα τρυφερά χρόνια του, αλλά συζητήσεις γι' αυτά δεν γίνονται, η αλήθεια δίνεται κατά δόσεις από τους μεγάλους· τα καλοκλειδωμένα μυστικά δεν του κοινολογούνται ακόμη. Πολύ αργότερα, ως ώριμος αφηγητής, θα επιχειρήσει να ξετυλίξει το κουβάρι του «οικογενειακού μυθιστορήματος», σκαλίζοντας το τραυματικό παρελθόν, διακρίνοντας *εκ των υστέρων* τις κρυφές αλήθειες από τα ζωτικά ψέματα.

Το *Φως της Φονιάς*, συμπληρώνει την αναμνηστική τριλογία του Γιάννη Αρχοντή εξιστορώντας την επιστροφή του, μετά την περιπλάνηση οκτώ χρόνων στα ξένα, ξένος κι αυτός τώρα στον τόπο του: το «παιδί της βασίλισσας» ξαναγίνεται ό,τι ήταν πάντα, το «παιδί του αντάρτη», ζορισμένο να ανακαλύψει μονάχο την αλήθεια του ανάμεσα στην επιβεβλημένη εθνικοφροσύνη των παιδουπόλεων της Φρειδερίκης, και στην περήφανη αξιοπρέπεια, τη σοφή βιογνωσία των ταπεινών ανθρώπων του νησιού. Το βιβλίο επικεντρώνεται στα τρία φωτεινά καλοκαίρια που μεστώνουν το άγουρο παιδί και το οδηγούν σταδιακά στην αυτογνωσία. Η επανοικειώσή του με το χωριό (Θεολόγο) στο νησί διατρέχει το πρώτο και μεγαλύτερο μέρος («Νόστος»). Έρχεται καλοκαίρι του '57, παιδί της πόλης πια, βγαίνοντας από το μαντρί των παιδουπόλεων και κάτοικος κοντά τρία χρόνια της Θεσσαλονίκης πλάι στον μπάρμπα του σε άθλιες συνθήκες. Ξαναγυρίζει στην κυρα-Βενετιά και σε παλιά λημέρια που αλλιώς τα θυμόταν και αλλιώς τα βρίσκει· η κοφτή ντοπιολαλιά, λησμονημένη, τον ξαφνιάζει, καταλαβαίνει τα μισά από όσα ακούει, αλλά οι αιθρίες, τα φωτερά πρωινά, οι αφέγγαρες νύχτες, η στοργή της γιαγιάς, η θωριά ενός αγαπημένου κοριτσιού, του προκαλούν θάμβος. Ανασκαλεύοντας το χαρτομάνι στην παλιά κασέλα του σπιτιού, βρίσκει μια παλιά στραπατσαρισμένη φωτογραφία του πατέρα, στρατιώτη στα 1938. Αμφίθυμα τα αισθήματα: λύπη, θυμός για την άγνοια, τα κενά. Μα η σαϊτιά του έρωτα δεν αφήνει περιθώρια για περίσσιο μαράζι. Το καλοκαίρι εκείνο όλα, παλιά και νέα, λύπες και χαρές, μοιάζουν διαφορετικά: «Συλλάβιζε από την αρχή το σβησμένο αλφαβητάρι, το γραμμένο στην παιδική του λαλιά, και μετά από χρόνια, ένιωσε την ψυχή του να γαληνεύει». Πεισματωμένη, η Βενετιά είναι αποφασισμένη να σπουδάσει και να τρανέψει το εγγόνι της, και ο μικρός στο τέλος του καλοκαιριού θα βρεθεί πάλι ξένος στα ξένα: γυμνασιόπαιδο στην Καβάλα, μαθητεύει στα γράμματα και στη ζωή.

Ακριβώς στη δεύτερη ενότητα, τη «Μαθητεία», ο Αρχοντής ανασυνθέτει ακόμη μια φορά τις ψηφίδες στο μωσαϊκό της ζωής του στη δυστοπία μιας άξενης πόλης. Το νησί είναι η μικρή ονειρική χώρα, η δική του ουτοπία, κατοικημένη από την Έλλη, κλειδοφύλακα της καρδιάς του. Ωστόσο αρχίζει να διαμορφώνεται ο ιδιοσύστατος χαρακτήρας του με μέντορες τον αυστηρό φιλόλογο στο σχολείο, λιγοστούς φίλους και, κυρίως, τους μεγάλους δασκάλους των βιβλίων – η Δημοτική βιβλιοθήκη της Καβάλας γίνεται δεύτερο σπίτι του, φωτεινό μονοπάτι στη «σκιασμένη και αποκλεισμένη ζωή του». Με βουλιμικό διάβασμα και δυο-τρεις καλόγνωμους συντρόφους, το Γιαννούδι γίνεται παλικαράκι, καμάρι της Βενετιάς και κάρφος στο μάτι όσων δεν ξεχνούν ποιά είναι η φύτρα του. Στο δεύτερο καλοκαίρι στο νησί αλλιώς τον υπολογίζουν όλοι, και ο ίδιος, άριστος στα μαθήματα, ρίχνεται με ζέση στο σχολείο της ζωής. Πρέπει για χάρη της αγάπης του να γενεί καλύτερος.

Το επόμενο καλοκαίρι, η αίγλη του γραμματιζόμενου, τα παινήματα από φίλους κι οχτρούς, τον φέρνουν μέσα στο αρχοντόσπιτο της καλής του – δώρο ανέλπιστο, «μέλι πικρό», όπως το ονοματίζει ο μικρός ερωτευμένος. Το κορίτσι, με φρονιμάδα γυναίκας, εξηγεί πως μολονότι τον ένωσε τον έρωτά του και τη συγκίνησε η αφοσίωσή του, δεν γεφυρώνονται τα όσα τους χωρίζουν. Ένα χάδι στα μαλλιά κι ένα φιλί στα μάτια βάζουν τέλος στο φως που ακτινοβολούσε όλον αυτό τον καιρό ο κάβος της Φονιάς. Το στερνό κεφάλαιο («Η εντολή») δείχνει καλά πώς μεταβολίζεται η ερωτική ενέργεια στη δύναμη της φιλίας. Στηλωμένος από όσους τον πιστεύουν και τον συντρέχουν, ο Γιαννιός στρώνεται για το Απολυτήριο και τις εξετάσεις στη Φιλοσοφική. Έχει ενσωματώσει την εντολή: να γράψει μια μέρα για τη μοίρα των φτωχών, για τα βάσανα της γριάς-Βενετιάς, για την τύχη και τα δεινά του πατέρα, για τα δικά του έρμα χρόνια στις παιδουπόλεις, για τα φωτερά καλοκαίρια στη Φονιά και τον πρώτο έρωτα.

Η τριλογία του Ατζακά δίνει φωνή στο έπος των αντι-ηρώων της μετεμφυλιακής εποχής: είναι οι μικροί αγωνιστές της επαρχιακής καθημερινότητας που «κράτησαν τον κόσμο στις πλάτες τους» για να τον φέρουν ως εμάς, πολιτικοί εξόριστοι ή μετανάστες στις ξένες φάμπρικες με μοναδικό στήριγμα το παράπονο ενός Καζαντζίδη και τα αραιά χαιρετίσματα από την πατρίδα· μαυροφόρες γιαγιάδες, μανάδες, κόρες, αδελφές που σήκωσαν αγόγγυστα τα βάρη των κατεστραμμένων οικογενειών και πήραν ψίχουλα στο χέρι – αν τα πήραν κι αυτά· δάσκαλοι που μεταβίβαζαν σθεναρά την κριτική γνώση, όταν παντοδύναμη η Εκκλησία λειτουργούσε φωτοσβεστικά· ορφανά και αποπαίδια του Εμφυλίου, στερημένα και στιγματισμένα, που μπόρεσαν να διώξουν από πάνω τους τη σκιά, να μάθουν «γραμματούδια», να «τρανέψουν», να περηφανευτούν για το σόι τους.

Το βιβλίο είναι φόρος τιμής σε όλους αυτούς τους αφανείς και ταξιδεύει τον αναγνώστη στην ποίηση της ζωής, στο θάμβος για τα μικρά και τα μεγάλα. Ένα δάσος ανθρωπωνυμίων και τοπωνυμίων ή ιδιωματικών λέξεων συνθέτει τον κόσμο στο *Φως της Φονιάς* και αληθεύει την υπόστασή του. Το μεγάλο χάρισμα του συγγραφέα είναι ότι ισορροπεί πάνω στο σχοινί της αντίθεσης άσπρο/μαύρο, αποφεύγοντας τα συνθηματικά δίπολα που ταλάνισαν εκείνη την εποχή – ο Ατζακάς επιλέγει να κατανοήσει περισσότερο παρά να καταγγείλει, γνωρίζοντας πως η κοινωνική πραγματικότητα είναι πολύ πιο πολύπλοκη από ό,τι δείχνει.

Α. Τ.

Γιάννης Ατζακάς
Φως της Φονιάς
 Εκδόσεις Άγρα, Δεκέμβριος 2013
 Σελίδες 384